

Mitruly Miklós

FARSANGI ALAKOSKODÓ JÁTÉKOK KRASZNÁN

1964 januárjában szülőfalumban két farsangi játékot sikerült leírnom. Közülük csak az egyik, a leánykérés volt eleven hagyomány, a másikat, a halottas farsangost már csak az adatközlők emlékezete őrizte meg.

1967 januárjában aztán a Vetye utcai asszonyfonóban hallottam a harmincas években dívott másféle maskarásokról is, de sajnos minden próbálkozásom és minden igyekezetük ellenére csak elnagyoltan vagy csupán töredékesen tudták feleleveníteni a szóba került alakoskodó játékokat.

Elöljáróban még csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy szülőfalumban, amelynek társadalmáról és kulturális életéről már szoltam volt a Nyírk 1992-es I. számában közölt tanulmányomban, a következőkben ismertetendő játékokra kizárólag a farsang idején került sor, a megnyilvánulások színhelyei a falubeli fonóházak, amiket a nevezett időszakban bármelyik este felkereshettek a *maszkurások*, szombat és vasárnap kivételével, amikor nem gyűltek össze a fonókban. Nagy ritkán, főként a hamvazószerdát megelőző három estén az is megesett, hogy egy-egy népesebb családhoz is ellátogattak, fonóba nem járó jó ismerősökhöz, rokonokhoz, illetve valamelyik játékos családjához. A játékhoz nem kapcsolódott adománygyűjtés, legfeljebb egy-két pohár borral és valami tésztafélével kínálták meg végül a farsangolókat, ha kedvükre való volt a játék, főként az egyes családoknál, mindenekelőtt húshagyókedden. Az alakoskodók arca vagy a felismerhetetlenségig be volt festve, kormozva, lisztezve, vagy pedig fátyol, zsebkendő takarta.

Mitikus alakoskodás

Egyetlen olyan fonóbeli játékot említettek a Vetye utcaiak, amelyben nem állatokat s nem embereket, hanem képzeletbeli lényeket elevenítettek meg a legények, a harmincas években meglehetősen gyakran.

Halál-farsangos. Szereplői: *halál* palást formában magára terített fehér lepedőben, kifordított fehér kucsmával a fején, arca belisztezve, nagy krumplifogakkal, az ajak és a fogsor közé illesztett jókora krumpliszelettel vicsgó szájjal; 2-4 *ördög* bekormozott arccal, rongyos, fekete ruhában, nadrágjuk fenekéhez dögölt bivaly vagy vágott marha farka, ennek hiányában rongyból készített fark varrva, fejükön csúcsos, piros, tollseprűs papírsapka, szájukban krumplifog, kezükben kétágú villa.

Mielőtt bementek volna a fonóba, az ablak előtt vagy alatt csúnyán, ijesztően visítottak, majd berohantak – bekérezkedés nélkül – a házba. Az ördögök ráleheltek valakire, leginkább arra, aki jobban félt, vagy akire haragudtak valamiért, s azt a halál az ördögök segítségével felkapta, kivitte az udvarra, belefürösztötte a hóba, vagy ha volt kút a közelben, ráültette a *kútgárgyára* (a kút kávájára).

Miként a vázlatos leírásból is kitűnik, e játéknak a szórakoztatás mellett nem másodrendű funkciója volt az ijesztés, s az alakoskodók egyikének-másikának alkalmat adott arra, hogy enyhe formában megtoroljon valamely sérelmet. Nincs tudomásom róla, hogy a magyar nyelvterület más pontján lejegyeztek volna hasonló játékot, bár például a kalotaszegi Mérán sem volt ismeretlen a farsangi halál-alakoskodó, aki – miként más felállású csapatban Krasznán is – pusztá jelenlétével s mozdulataival ijesztgette a fehérnepeket; a Maros megyei Pókán pedig egy *vénasszonyt* üldözött, s rátalálva megseprúzta és fojtogatta (Makkai-Nagy 91, 142.).

Állatalakoskodó játékok

Kizárólag legények vettek részt az ide tartozó, a korabeli farsangosok és nézők szemében bármiféle kultikus-mágikus aspektustól mentes, pusztán szórakoztató, legfeljebb még az idegen, egyébként nem látogatott fonókban való körülnézést szolgáló játékokban.

Medve-farsangos. Szereplők: *bekéreztető*, *medve* s az őt *hajtó* és *vezető* személy. A medvét alakító játékos keze és lába egy-egy guba ujjába bújtatva, hátán egy kisebb szalmazsák, amit a két gubaaljjal letakartak, s egy kerékkötő láncsal a derekán átkötöttek. Bekéreztetés után a medve négykézláb ment be a fonóba, társaitól vezetve és hajtva. Mászkált mindenfelé „szamócát szedni”, a többiek pedig ütötték a hátát, azaz a kitömött szalmazsákot.

Kecske-farsangos. Szereplők: *bekéreztető*, *kecske* és 2 legény, szerepmegnevezés nélkül. A kecskét két, kellőképpen öltözött, derékban meghajlott legény alakította úgy, hogy a hátulsó átfogta az elülsőt. A bekérezés után bevonuló kecske hátán egy legény ült, egy másik pedig fejte, miután bekéreztek, s a tejjel – a sajtárban magával hozott meszes vízzel – locsolta a jelenlevőket.

Gólya-farsangos. Erről, sajnos, mindössze annyit sikerült egészen biztosan megtudnom, hogy a *gólyának* álcázott legény a madár csőrét megtettesítő fakelepelővel csattogtatott. A gyermekáldással kapcsolatos gólyamese ismeretében valószínűnek látszik, hogy volt szimbolikus – de

nem mágikus – jelentése, s miként máshol, Krasznán is csipdestebökdöste a lányokat, asszonyfonóban a menyecskéket.

Zsánerfigurás alakoskodás

A parasztitól eltérő mesterségeket és életmódot folytató személyek jellegzetesnek vélt habitusait, megnyilvánulásait utánzó alakoskodások szintén kedveltek voltak, bár nem sokféle zsánerfigurát elevenítettek meg önálló jelenetekben.

Cigányasszony-farsangos. A *cigányasszonyt* illúziókeltőn öltözve, cipőpasztával vagy korommal feketére mázolt arccal egyaránt játszhatta férfi és nő. Hangját elváltoztatva jósolt kártyából vagy tenyérből. A közvélekedés szerinti cigányos kiejtéssel, hanghordozással utánozta a cigány jósnők beszédét, arra törekedve, hogy jóslataival derűt keltsen a hallgatóság soraiban, akár a jövőjére kíváncsi személy rovására is. Ötlelesség, szellemesség, imitációkészség szükségeltetett ehhez a szerephez, mert minden előkészület ellenére megtörténhetett, hogy váratlan feladat előtt találta magát a játékos, olyan nem szokványos állapotú, helyzetű személy kívánt jósoltatni, akire előzőleg nem számított.

Plánétás farsangos. Bekéreztetés után a *plánétás ember*, aki előre megírt jóslatot tartalmazó cédulákat árusított, négy legénnyel egy nagyobb ládát hozat be, amelybe egy legény van bújtatva. Ő helyettesíti a plánétát húzó *madarat*. Madárhang utánzása helyett szájmuzsikán játszik, s a jóslatra kíváncsiak számára kidug egy-egy cédulát. A jóslatok nemegyszer obszcén vagy kétértelmű szövegében egyaránt szó esik jövőről és jelenről, bekövetkező szerencsés eseményről, intim kapcsolatokról, emberi gyengeségekről és fogyatékoságokról, de mindenképpen nevetésre készíti a jelenlevőket, kivéve esetleg a cédulahúzókat. Különösen akkor van derűltég, ha véletlenül vagy szándékosan, előre elhatározottan egy-egy többé-kevésbé találó szövegű cédulát ad ki a madár, aki tudja, hogy ki az, aki éppen plánétára vár. Néhány szöveg mutatóul: „Magát egy cigány szereti.” „Vigyázz, te csalfa, két szék közt a pad alatt maradsz.” „A maga pináján szőr sose volt, nem is lesz.” „Anyámasszony katonája, nincsen vér a pucájába.” „Pár hónap és megházasodsz, ingyen kapsz ellős tehenet.”

Kéményseprő-farsangos. Kéményseprőhöz hasonlóan öltözve vagy éppen kéményseprőtől kölcsönzött ruhában, seprűvel és kotróval vagy csak utánzatukkal felszerelve jelent meg. Némán végezte munkáját: kormozott és kotort mindenhol, ahol tudott, csak a kéményben nem.

Kovács-farsangos. Szereplők: *bekérezetű, kovács és 2–3 inas.* Patkót, szeget, kalapácsot vittek magukkal. Bekormozott arccal és kézzel, szó nélkül látták el teendőiket. Az inasok – akár erőszakosan is – felémelték a kiszemelt lányok lábát, a kovács pedig „megpatkolta”, olykor – nem szándékosan – meg is vérezte őket. Bujkáltak is előlük a lányok.

Betyár-farsangos. Az utcabeli legények vagy cimborák számától függően több-kevesebb, de legalább 4–5 legény öltözött betyárnak. Szövegük, valamely cselekmény és helyzet által megszabott szerepük nem volt. Ilyenképpen nem jeleníthettek meg semmiféle konfliktust. Ahhoz egyébként más, velük szembenálló felek is kellett volna. Betyár voltuk csupán a korabeli helyi népviselettel eltérő, közkeletűen betyárosnak tudott öltözetük jelezte, elsősorban a bőgatya, a lobogós ingujj és – ha lehetőség volt rá – sarkantyú. Szerepük mindössze arra szorítkozott, hogy dalolva érkeztek a fonóba, s tánra kérték a lányokat, illetve asszonyfonókban a menyecskéket és azokat a korosabb, de nem idős nőket, akikről lerítt a hajlandóság a tánra.

Heterogén farsangos. A szakirodalomból nem ismert jobb kifejezés híján így nevezem azt a többszemélyes felállást, amelyben ki-ki kedve, ötlete, képességei és lehetőségei szerint *legénynek, leánynak, menyecskének, nem paraszti foglalkozást űző férfinak, ténsasszonynak, naccságának, betyárnak* öltözik, vagy *halálnak* maszkirozza magát, s ki-ki jelmeze által meghatározott módon, másoktól függetlenül viselkedik, tehát meglehetősen amorf, esetről esetre változó társulatban látogatják meg a fonóházakat, s ott a lányok vagy asszonyok lálázó nótázására tánra kerednek, tánra kérik egyik vagy másik jelenlevőt. Efféle farsangosok a hatvanas évek elején is voltak még.

Legénynek, illetve leánynak nagyon sokszor, de – hangsúlyozni kívánom – nem mindig a másik nembeliek öltözködtek. A női ruhát öltő legények nagy gonddal ügyeltek arra, hogy könnyűszerrel ne lehessen felfedni valódi nemüket. Ugyanis a fonókban tánra kért legények, mielőtt készek lettek volna a kérésnek eleget tenni, igyekeztek meggyőződni arról, hogy valóban leány-e a tánra invitáló személy. Mert ha utóbb kiderült, hogy nem, rajtuk nevetett a fonó népe.

Szertartásparódiák

Krasznán az emberi élet két fontos eseményéhez, a lakodalomhoz és a temetéshez kapcsolódó szertartást parodizáló farsangi játék volt ismeretes. Mindkettő jól körvonalazható szerepeket, az alkalom megszabta keretek között szabadon alakított prózai szövegeket és kötött formájú

szóbeli hagyományok beillesztését feltételező többszereplős alakoskodás. Legfőbb szereplőjük a *pap*, akinek találékonyaságától, szellemességétől, megfigyelő-, utánzó- és előadókészségétől függ elsősorban, hogy mennyire sikeres, hatásos, valóban szórakoztató, derűt keltő a játék.

Lakodalmas farsangos. Szereplők: ünneplő népviseletbe öltözött s lefátyolozott *vőfi*, *vőlegény*, *menyasszony* – csak szerep szerint lány, valójában legény –, *pap* – olyan jelmezben, mint a halottas játékban –, meghatározatlan számú *násznép*.

A vőfi bekérezte a farsangosokat, bevonulásuk után elmondott egy odaillő lakodalmi rigmust, majd a játék legfontosabb mozzanata következett, az esketés. A pap előre mondta – részletekben – az eskü szövegét, amely rendszerint halmozta a trágár kifejezéseket, és nevetésre készítő volt, az ifjú pár pedig megismételte. Végül a vőfi újból elmondott egy megfelelő rigmust, s mindannyian távoztak. A násznép szerepe annyiból állott, hogy jövet is, távozóban is dalolt, teljesebbé tette a szokáshagyomány megjelenítését.

Halottas farsangos. A megörökített játék menetét és a *prédikáció* szövegét a 43 éves Mitruly Katalin és a 45 éves Szűcs Imre idézte fel emlékezetéből. Mind a ketten aktív részesei voltak a játéknak a harmincas évek második felében.

Szereplők: 6–6 *halottvivő legény és leány*, miként a nagylány és legény korukban elhunytak egykori temetésén szokásos volt, ünneplő ruhában, csizmával a lábukon, a legények sötétkék priccsesnadrágban és zsinóros lábliban, fehér ingujjal, széles karimájú kalappal a fejükön, a lányok – nem férfiak lányruhában, hanem valóban lányok – tiszta fehérbe öltözve, lengyelingben, alsószoknyában, fersingben, köténnyel, pántlikával a hajukban; *közbejáró* (így nevezték a halálesetekkor a hozzátartozók helyett fontos ügyeket intéző személyt), ugyanúgy öltözve, mint a legények; *pap*, palást helyett valami fekete terítőben, papi süveggént beütött tetejű fekete báránnyal kucsmában, könyvvél a kezében; *kántor*, kölcsönként pantallóban, kiskabátban, kezében könyv; *halott*, legényesen öltöztetve, de kalap nélkül.

(Játék:) A közbejáró bekopogtatott, megkérdezte a házigazdát, ad-e helyet, hogy egy nagyon kedves halottat elprédikáljanak. Az igenlő válasza a fonóbeli nők letették a guzsalyt, mindenki hátrahúzódott, helyet készítettek a halottnak és a farsangosoknak. A közbejáró két széket kért, amire a koporsót tegyék, s aztán kiszólt a társainak, hogy bejöhetnek. Mivel az ajtó sehol sem volt olyan tágas, hogy egyszerre beférjenek.

volna rajta a koporsó és két oldalán minden halottvivő, a lányok vitték be a halottat koporsóaljzat helyettesítő hosszú tekenőben vagy deszkából durván összeállított alkalmi tákolmányban három halottvivő rúdon. A halott le volt takarva szemfedőt helyettesítő függönnyel vagy csipketerítővel. A koporsót vivő lányok után előbb a legények mentek be s aztán a pap és a kántor. De mielőtt a közbejáró kivételével bárki is bement volna a tulajdonképpeni fonóhelyiségbe, a szobába, már a konyhában rákezdték mindannyian a következő dalra, amit csak bevonulásuk és a koporsó elhelyezése után fejeztek be.

*A krasznai nagy toronyban megszólalt a harang,
húzza aztat, húzza aztat három fehér galamb.
Bárcsak igaz volna, hogy az nekem szólna.
Szép lányok visznek a temetőbe, babám tesz a sírba,
babám tesz a sírba, gyászos koporsóba,
fejem felett márványkereszt, nevem ragyog rajta.*

(A falu magyar földműves lakossága ugyan református, semmiféle keresztet nem állít a temetőben, de a dalbeli márványkereszt senkit sem zavar. A fontos az, hogy a dal megfelel az alkalomnak.) Miután az éneklés befejezéséig mindenki elhelyezkedett, előállott a pap, s elpredikálta a halottat. Arca mindvégig komoly volt, ezzel ellentétben viszont megnevetető a szövege. A pap ugyanis arra törekedett, hogy lehetőleg minél több tréfás színezetű eseményt, mozzanatot, kifejezést szőjön be az elhunyt „erényeit”, a haláleset körülményeit vázoló, a figyelmeztető tanulságokat levonó és a halott nevében búcsúzó beszédbe. A farsangosok fogadtatásától és a fonó közönségének pillanatnyi összetételéről, azaz attól függően, hogy volt(ak)-e jelen olyan személy(ek), aki(k)nek a papot alakító személy imponálni kívánt, a halotti beszéd hosszabb vagy rövidebb, ötletesebb vagy laposabb volt, de egy bizonyos szintű elvárásnak mindenképpen eleget kellett tennie, miként az egykori *pap* állította, akítól az alábbi prédikáció származik:

Kedves halotti gyülekezet, akik egybegyűltetek itt, ennél a halottas hajléknál! Tudjátok, hogy egy nagy eset történt ennél a halottas háznál. Szegény Jóska megnyugodott! Hirtelen jött a nagy eset. Még a tegnap ott volt, tudjátok tik, hogy hol volt, éppen veletek volt. Azt is tudjátok, hogy milyen volt. Én hallottam, éppen közületek egy páran mondtátok, hogy Jóska szegény milyen jó fiú volt. Nagyon jó volt, hűsleges volt. Szerette dolgozni, de legtöbbit a jányok után sziszletni. Jaj, jaj, jaj, meghótt Jóska! Tudta mindenki, hogy ez lesz a sorsa. Eljött az idő, hogy ilyen

fiatalon meg kellett halni. Alig élt tizenkilenc évig, és már el kellett búcsúzni ennek a földnek a színéről.

Igen tisztelt szomorú halotti gyülekezet! Most már tudjátok, hogy meghótt szegény Jóska. Mer tudjuk mindnyájan, hogy az az ifjú, aki szerelemmel és ivászzal tölti el az élet órájait, akkor huny el, mikor nem is képzeli. Jaj, jaj, szegény Jóska átzarándokolta a nagy világot, az összes borpincéket a falujába, nem nízve, hogy Nagy-hegy, Mocsár-hegy vagy Rózsás vagy Csonkás. Mindegyikbe meg szeretett jelenni, és már nemhogy pohárral koccintva, már még a vederbe is belehajulva. Ivutt szegény Jóska, de nagyon ivutt! A falu népe mindig mondogatta: Jóska, mi lesz veled, ha szerelemmel és ivászzal foglalkozol? Jóska nem is törődik vele, ő mindig nagyobb súlyt fektetett inkább az ivászatra. Ivutt, ivutt. Nem számított neki, hogy mennyit ivutt! Mindig a legjobb borokat itta, még eccer utójára a jó is rosszá vált neki. Na de mégis, mégis nem gondolt Jóska ez életre, mégis a csonkási bort legjobban szeretve. Azt mondta Jóska: Csak még egy litert, de semmiféle másbú, csak a csonkásibú! És amikor megitta ezt az egy liter csonkásit, ez lett a végső órája. Megitta és meghala. De itthagya azt a sok nőt, akit elcsábított. Egyiknek szerelmet, a másiknak házasságot, a másikkal meg ippeg úgy volt, hogy holnap lesz az esküvője. Tehát meghótt szegény Jóska. És minden fuccsba tért.

Igen tisztelt szomorú halotti gyülekezet! Hiszitek-e vagy nem hiszitek-e, hogy meghótt Jóska? De azt higgyétek el, hogy nem hótt meg Jóska, csak elaludt, me[rt] lesz még neki egy boldog reggele!

Kedves testvérek! A szegény Jóska még mindenek mellett a sok bajai között még meghatta, szegény írásba, hogy ha még az a boldog reggele elkövetkezik, amikor találkozni fogunk együttesen, semmit ne tegyen senki, csak annyit, hogy egy litert, de semmi más fajtábú, csak a csonkásibú.

Kedves testvérek! Most már búcsúszóval búcsúzik el tőletek, általam. Kíván búcsúzni tőletek, megköszöni kedves szüleinek azt a sok türelmet, amit túrt a részéről. Most pedig kíván a jó rokonoknak, a jó szomszédoknak, kíváltképpen annak a sok megcsalt lányoknak. Kívánja, hogy boldogok lehessenek ezután is, és ne írje őket semmiféle csalatkozás.

Kedves testvérek! Ezzel búcsúját bezárja, és kívánja, hogy legyetek boldogok e föld kerekiségén mindnyájan. Én most már elmegyek, és többé nem leszek! Isten veletek! Ámmen!

Miközben a pap prédikált, a halottvivő lányok sírtak. A beszéd elhangzása után a halottvivő legények felfogták a koporsót, indultak kifelé, s mindannyian énekeltek:

*Temető kapuja
sarkig ki van nyitva.
Arra járnak a szép krasznai lányok,
sej, szedik rólam a virágot.
Szedjétek, szedjétek
rólam a virágot,
csak aztat a fehér liliomot,
hej, soha le ne szakisszátok.*

Édesanyám, Mitruly Ferencné Dézsi Borbála szerint a halottas farsangost 1910 körül már játszották a faluban. Lévén 1891-es születésű, akkor már nagyleány volt, szemtanúja a játéknak. Arra is emlékezett, hogy a bevonuláskor elhangzott dal szövege némileg eltér a fennebbi szövegtől. Annak utolsó két sorát nem énekeltek, az első kettőt pedig emígyen:

*A krasznai kis toronyba szólnak a harangok,
mind azt mondják, mind azt mondják, nekem szólnak azok.*

A halottas játék a harmincas években különös jelentőségre tett szert: a legtöbbré becsült farsangi alakoskodás volt Krasznán. Míg a „közönséges maszkurások” válogatás nélkül bármelyik fonóba beállítottak, ha éppen úgy hozta kedvük, a halottas farsangolók csak az „érdemesített” helyekre mentek, az asszonyfonókat sem zárva ki, oda, ahol volt egy-egy leány, amelyeknek valamelyik szereplő legény udvarolt, illetve ahol a játékosok valamelyikének közeli rokona is jelen szokott lenni.

Érdekessége a krasznai játéknak, hogy a magyar nyelvterületen egykor széles körben elterjedt és több leírásból ismert halottas játéktól eltérően nem férj és apa, hanem legény a halott; sem a szövegben, sem a cselekményben nincsenek obszcén mozzanatok (fallosz-imitáció és simogatása); nem kizárólag férfiak vesznek részt benne, ami talán összefügg az előbbi sajátságával.

Társadalmi különbséget tükröző játék

Ismét jobb híján élek ezzel a típusmeghatározással egy olyan farsangi játék minősítésekor, amely egy közhelyszerű reális társadalmi jelenség köré szövődik, ahhoz nevezetesen, hogy a világon vannak szegények és gazdagok, anélkül azonban, hogy az ellentétes anyagi helyzet

ellenséges érzületet ébresztene, összeütközéshez, konfliktushoz vezetne a két társadalmi kategória játékbeli képviselői között.

Leánykérős farsangos. Olyan énekes-táncos, lényegében állandó, de nem változtathatatlan „szövegekönnyvvel” rendelkező, többszereplős játék a szóban forgó, amelynek másholi előfordulásáról nincs tudomásom, hacsak nem veszem számításba a témájában részben hasonló *Házasuló királyfi* balladájának gyermekjáték-változatait. Pedig két leánykérő neve azt gyaníttatja velem, hogy nem Krasznán kialakult eredeti népi játék hagyománnyal van dolgunk, hanem más vidékről, más helységről odaszármazottal. Szülőfalum paraszti névadásában és névhasználatában ugyanis sem a Margitka, sem az Iluska, de még csak a Margit és Ilus sem fordult elő. Természetesen lehet más magyarázat is: a játék esetleges félnépi eredete.

Szereplők: *bekéreztető*, aki később – egy mondat erejéig – rezonőri szerepet is kap, bundában, kucsma a fején, bot a kezében és – amikor nem beszél – pipa a szájában; *bíróné*, jómódra valló s idősebb nőhöz illő sötétebb színű ruhában, természetesen népviseletben, mint az összes többi szereplő; *Margitka*, a bíróné leánya, a fiatalokat megillető világos színű, ünnepnap-délutáni viseletben; *barátnője*, a Margitkáéhoz hasonló öltözetben; *leánykérő* legény, ugyanúgy öltözve, mint a halottas farsangosban a legények, azzal az eltéréssel, hogy kalapjában bokréta, a láblíja zsebében piros zsebkendő van, miként a valóságban is azoknak a legényeknek, akik már huzamosabb ideje járnak ugyanazon lányhoz; *Pallaginé*, szegény asszony, korának és anyagi helyzetének megfelelő tisztes öltözetben; *Iluska*, Pallaginé leánya, nem ünnepi, de nem is otthon vagy a mezőn munka közben hordott ruhában, hanem „kijáráson” öltözve. Mindenik szereplő arcát kis fehér fátyol takarja el, kivéve a bekéreztetőt, aki keménypapírból készült, öreg embert ábrázoló festett álarcot hord.

(Játék:)

Bekéreztető (kopogtatás után, a bentől kiszóló háziasszony „tessék”-jére belép):

Hipt [!] estét, hopt [!] estét, füstös kolbászos, perces jó estét! A házigazda lenne szíves olyan ötszemélyes paddal szíveskedni, valami eljegyzést akarnánk itt csinálni.

(A beleegyezés után a fonóbeliek felszabadítanak egy padot, s mindenki által látható, a farsangosok számára könnyen megközelíthető helyre teszik.)

Bekéreztető:

Csak meg ke köbözni azt a padot, ugyi, hogy ötszemélyes, mer ezek...

(Köbözi, azaz kopogatja bottal a padot.)

Egy, kettő, három, négy, öt. Na jó lesz! Gyertek bé!

(A többiek bevonulnak énekelve:)

Szüret után van az idő, házasodni kéne,

én meg, anyám, férjhez mennék, ha valaki kérne.

Az a legény, ki hozzám járt, elment katonának,

ha hazajön, egy fiatalabb kislányt választ babájának.

(Amíg az ének tart, kérő a barátnővel táncol, közben bíróné s Margitka leül a padra, tánc végeztével a barátnő is. Kérő a bíróné felé lép, az feláll, egy lépéssel a legény elé megy, kezét fognak.)

Kérő: *Szerencsés jó estét, bíróné asszonyom!*

Bíróné: *Isten hozott, Endre fiam! Ugyan mi járatban vagy?*

Kérő: *Én a bíróné asszonyom leányát szeretném feleségül venni.*

Bíróné: *Azt biza jól teszed, Endre fiam, mert mi gazdagok vagyunk és ügyesek. Száz kita kenderünk van, megfontuk, megszüttük, meg is varrtuk. Már csak ez a kicsi van (mutatja), mindjár meglesz ez is. Ilyen ügyes lesz a lányom is, azt biza elveheted, Endre fiam.*

Kérő: *Na jó, a napokba vissza fogok jönni a megbeszélés végett. Isten veletek!*

Bíróné: *Viszontlátásra, Endre fiam!*

Kérő (Pallaginé felé megy, aki Iluskával együtt az ajtó mellett húzódott meg, s kezét ad): *Szerencsés jó estét, Pallaginé asszonyom!*

Pallaginé: *Isten hozott, Endre fiam! Ugyan mi járatban vagy?*

Kérő: *Nekem bizony fontos terveim volnának. Én a Pallaginé asszonyom lányát szeretném feleségül venni, ha Pallaginé asszonyom is nem ellenezné.*

Pallaginé: *Hát én nem ellenzem, Endre fiam, de hogy mersz te ide jönni a bíróné gazdag házától az én szegény házamhoz? Hiszen nekem nincs vagyonom, mit a lányomnak adjak, csak a ruha, ami rajta van.*

Kérő: *Hisz kell nekem vagyon? Csak a kedves kis Iluskám!*

Bekéreztető: *Hm, hm, hát még az öreg Pallagi!*

Kérő (Iluskához fordulva): *Gyer elé, öleljelek keblemre! Te vagy az én vagyonom, te vagy az én boldogságom!*

Kérő és Iluska (Leülnek a pad üresen maradt végére s éneklük):

Nem kell nekünk semmi más,

csak mi szeressük egymást.

Ez az én gazdagságom,

ez az én boldogságom.

*Szeress, babám, sokáig,
egészen a halálig!*

Margitka (az éneklés közben, a barátnővel helyet cserélve kérő mellé ül. Ének végén hozzá fordulva): *Fordulj felém, Endre, szeress engem!*

Kérő: *Nem kellesz sem te, sem a vagyoned. Csak a kedves kis Iluskám. Iluskám el nem hagyom soha!*

Margitka (fejét lehajtva énekel):

*Jaj, istenem, de szégyellem,
hogy a babám másat szeret, nem éngem.*

Barátnő (Margitkához fordulva): *Sose búsulj, Margitkám! Kerül a nagygazdának, ha féllába sincs.*

(Mindannyian felállnak, bíróné és Margitka az ajtó felé húzódnak, a többiek dalolnak):

*Zöld fűre szokott a harmat leszállni,
jaj de bajos egy legénytől elválni.
Az elválást, az elválást nem annyira sajnálom,
csak igazán szerettelek, azt bánom.*

(Dalolás közben a jegyepár táncol, a többiek körülállják, majd együtt távoznak.)

A játék cselekménye és szövege emlékeztet ugyan a *Házasuló királyfi* balladájára, de nem annak a drámai megjelenítése. A kettő szövegében a legcsekélyebb szó szerinti egyezés sem mutatható ki. A balladából elmaradhatatlan próbatétel, a lényegesen különböző öltözetben és alakban való kétszeres megkérés itt nem kap helyet. A királyfi helyett meghatározatlan vagyoni helyzetű falusi legény a kérő, akit a többi szereplő egyaránt jól ismer, s akit nem utasít el sem a gazdag, sem a szegény asszony és leány, ellenkezőleg, szívesen fogadják itt is, amott is. Mindezek folytán nem olyan kiélezett a gazdag-szegény ellentét, mint a balladában, noha kétségtelen, hogy a játék is a szegény lány pártján áll.

A bemutatott farsangi alakoskodás menetét és szövegét, mint már említettem, 1964 januárjában jegyeztem le, illetve vettem magnetonfonszalagra. Úgy, ahogyan az végbement a felszegi leányfonóban. Előadói – a szereplők felsorolása rendjében, zárójelben életkoruk feltüntetésével – a következő Sár utcabeli fiatalok voltak: Cseke Árpád (22), Birta Erzsi (18), Tóth Katica (19), Tóth Kriszti (22), Sólyom Ilka (17), Bogya Katica (19), Papp Klári (17). Láthatjuk: a legény szerepét játszó farsangos valójában leány volt. Így van ez évek óta. Sólyom Ilka előtt Tóth Zsuzsa és Fehérvári Irma töltötte be a kérő szerepét a móka kedvé-

ért, hogy *nagyobb legyen a figura*. Magam viszont arra gyanakszom, azok az is lehetett, hogy kevés volt általában s nyilván még kevesebb a szerepre alkalmas és azt vállaló legény a Sár utcán. Hogy a kérő leány voltát a hangja elárulja, az nem volt akadály, ellenkezőleg, éppenséggel segített a bevallott célt elérni. Az természetesen elengedhetetlen követelmény volt, hogy a legényt alakító leány tudjon legényesen táncolni, mint ahogyan a bírónének tudnia kellett *dicsekedve beszélni*.

A játékosokkal elbeszélgetve kiderült, hogy a lánykéréssel 1961-ben kezdett farsangolni ez az „új gárda”, amelynek azóta csak két tagja cserélődött ki, mert egy leány közben férjhez ment, a korábbi bekéreztető pedig 1964-ben már nem vállalta a szereplést. A többiek, öten, együtt maradtak, ha részben változott szereposztással is. Nem csoda hát, ha szinte valamennyien tudják mindannyiuk szövegét. Az egyik szerepcserére azért került sor, mert a bíróné korábbi alakítója 1963–1964 telén nem járt a fonóba, s nem volt ideje próbálni, a kevésbé igényes barátnőszerepet viszont továbbra is el tudta vállalni. Megtudtam ilyenképpen, hogy bár a csoport már negyedik tele farsangolt a szóban forgó játékkal, a fellépések közben próbált saját fonójában, nem jelmezesen. Próbált, mert még csak véletlenül sem akart szégyent vallani a többi fonó közönsége előtt, akik évről évre tudtukra adták, hogy várják őket.

(Összefoglalás helyett) Noha a kender termesztése és házi feldolgozása sokat veszített abból a jelentőségéből, aminek a második világháború előtt örvendett, a hatvanas évek első felében még nem szűnt meg Krasznán. Következésképpen még volt néhány leány- és asszonyfonó, ahova nem kizárólag a fonás kedvéért gyűltek össze. Ez is magyarázza, hogy volt farsangi alakoskodás is, bár nem olyan változatos és gyakori, mint három évtizeddel korábban, amikor is az élő folklór egyik rendkívül gazdag, sokféle játékot felölelő tartománya volt.

A háborút megelőző évtizedekben a fonóbeli fiatalok nagy része nem csupán nézőként, hanem aktív résztvevőként is ápolta a farsangi játékhagyományt, a farsangolás szokását. Óhajtották, kívánták a játékot. Ennek bizonyítéka az is, hogy a szereplésvágy kielégítésére, az alakoskodással járó élmények gazdagítására olykor még az olyannyira változatos játékhagyomány sem volt elegendő. A több vagy a másféle iránti igény jelentkezett abban a tényben, hogy 1933–1936-ban a Sár utcai fiatalok olyan játékkal farsangoltak, amelynek eredetije irodalmi alkotás, Gyallay Domokos egyfelvonásos vígjátéka, a Csodatevő orvosság. A mű az 1934-es Erdélyi Magyar Naptárban jelent meg, s egy év múlva

már játszották, persze nem ragaszkodva mereven a szöveghez. „*A javábú szedtek ki*” – mondotta az egykori szereplők egyike, Vadas Erzs. A férfi szerepeket legények, a nőieket leányok alakították 1935-ben, maszkosan. Sorra járták vele a leányfonókat. A következő évben az utcabeli asszonyok is átvették, a férfi szerepeket is ők játszották, leány- és asszonyfonóban egyaránt megfordultak.

Szómagyarázat

pendely – Krasznán nem 'alsószkonya', nem is 'hosszú női hálóing', hanem az ing alját lefogó, a farokat és a combokat takaró, közvetlenül a testen viselt, szoknya formájú vászon fehérnemű. Erre vették fel a vastagabb bolti kelméből varrt alsószkonyát, afölé a szoknyá(ka)t s rá az ugyancsak üzletből vásárolt vékony, könnyű anyagból készült fersinget.

sziszletni – valószínűleg a *szimatol* és a 'császkál, kujtorog, sündörög' jelentésű *csöszet* főnévi igeneves alakjának egybevonásával, szövegyitással keletkezett, magába foglalva mindkettő jelentéstartalmát. E hangulatfestő szót sem Krasznán, sem máshol nem hallottam, a MÉSZ-ben és a tájszótárakban is hiába kerestem. Közleményeim megírása után értesültem marosvásárhelyi származású kollégánomtól, J. Nagy Máriától, hogy szülővárosában nem ismeretlen e kifejezés, ő maga is szokta használni, ugyanolyan jelentéssel, mint krasznai adatközlőm.

IRODALOM

- Dömötör Tekla
1968 Népi színjátéktípusok. Műveltség és Hagyomány X. 161–172.
Makkai Endre–Nagy Ödön (szerk.)
1939 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. Kvár.
Újváry Zoltán
1978 A temetés paródiája. Debrecen
1988 Dramatikus népszokások. Játék és maszk IV. Debrecen
1990 Dramatikus népszokások, népi színjátékok. Magyar Néprajz VII. Budapest. 265–328.